

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Twee kanten van de meritocratie: trends in nominale en positionele ongelijkheid

Dronkers, J.; van de Werfhorst, H.

DOI

[10.5117/9789462983397](https://doi.org/10.5117/9789462983397)

Publication date

2016

Document Version

Final published version

Published in

Meritocratie

License

CC BY-NC-ND

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Dronkers, J., & van de Werfhorst, H. (2016). Twee kanten van de meritocratie: trends in nominale en positionele ongelijkheid. In P. de Beer, & M. van Pinxteren (Eds.), *Meritocratie: Op weg naar een nieuwe klassensamenleving* (pp. 45-63). Amsterdam University Press. <https://doi.org/10.5117/9789462983397>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Onder redactie van

**PAUL DE BEER &
MAISHA VAN PINXTEREN**

M E R

I T O

C R A

T I E

*Op weg naar een nieuwe
klassensamenleving?*

Meritocratie

Meritocratie

Op weg naar een nieuwe klassensamenleving?

Onder redactie van Paul de Beer en Maisha van Pinxteren

Amsterdam University Press

Deze publicatie is tot stand gekomen met steun van een subsidie van Instituut Gak.

Ontwerp omslag: Studio Ron van Roon, Amsterdam

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6298 339 7

e-ISBN 978 90 4853 336 7 (pdf)

DOI 10.5117/9789462983397

NUR 600

Creative Commons License CC BY NC ND (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0>)

© P.T. de Beer, M. van Pinxteren / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam, 2016

Some rights reserved. Without limiting the rights under copyright reserved above, any part of this book may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means (electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise).

Inhoud

Voorwoord	7
Over dubbeltjes en kwartjes in de eenentwintigste eeuw	
1. Meritocratie: op weg naar een nieuwe klassensamenleving?	9
<i>Paul de Beer</i>	
2. Meritocratisering in schoolloopbanen in Nederland	25
<i>Jaap Dronkers† en Herman van de Werfhorst</i>	
3. Twee kanten van de meritocratie: trends in nominale en positionele ongelijkheid	45
<i>Herman van de Werfhorst en Jaap Dronkers†</i>	
4. Opvoeding en ongelijke kansen: de rol van de culturele opvoeding bij de overdracht van ongelijke kansen tussen generaties	65
<i>Natascha Notten</i>	
5. Hoe meritocratisch is de arbeidsmarkt?	103
<i>Paul de Beer en Maisha van Pinxteren</i>	
6. Opleiding, deeltijdarbeid en huishouden: meritocratie op de arbeidsmarkt sinds 1990	135
<i>Wiemer Salverda en Daniella Brals</i>	
7. De meritocratisering van de politieke elite	165
<i>Mark Bovens en Anchrit Wille</i>	
8. Oordelen over het meritocratische gehalte van de Nederlandse samenleving	199
<i>Sander Steijn, Herman van de Werfhorst en Brian Burgoon</i>	
9. Meritocratie als aanslag op het zelfrespect van 'verliezers'	209
<i>Judith Elshout, Evelien Tonkens en Tsjalling Swierstra</i>	

10. Hoe meritocratisch is Nederland en is dat reden tot zorg?	235
<i>Paul de Beer en Jan van Zijl</i>	
Over de auteurs	251

3. Twee kanten van de meritocratie: trends in nominale en positionele ongelijkheid

Herman van de Werfhorst en Jaap Dronkers†

Inleiding

In Nederland verkeren veel mensen in de veronderstelling dat we in een meritocratische samenleving leven. Talent en inzet geven de doorslag voor succes in het onderwijs, en iemands afkomst is nauwelijks van belang. Om dat de staven keken we in hoofdstuk 2 naar het onderwijs als een nominaal kenmerk van mensen. We beschouwden slechts het niveau van scholing dat men behaald heeft (bijvoorbeeld mbo, havo, universiteit), maar niet de relatieve positie die men met dit soort diploma's inneemt in de samenleving.

In aanvulling op hoofdstuk 2, waarin we aan de hand van schoolloopbaangegevens trends in meritocratisering hebben onderzocht, gaat het in dit hoofdstuk om de tegenstelling tussen onderwijs als nominaal kenmerk of onderwijs als positioneel goed. Het onderwijs is ten dele op te vatten als een positioneel goed: het gaat er niet (alleen) om hoeveel je hebt geleerd, maar (ook) wat je relatieve positie is ten opzichte van de diploma's van generatiegenoten. Het gaat, wat betreft kansen in het leven, dus niet alleen om het absolute niveau dat mensen behalen, maar ook om de relatieve positie die men inneemt met een opleidingsniveau of beroepsstatus. Zo'n positioneel perspectief op sociale positie is een aanvulling op een meer standaard (nominale) manier van kijken, waarbij opleidingsniveaus en beroepsposities worden gerangschikt zonder naar de positie van generatiegenoten te kijken (Ultee, 1980). Deze standaardbenadering, waarbij het bereikte onderwijsniveau wordt gezien als een bundeling van kennis en vaardigheden die iemand bezit, sluit aan op het economische model van menselijk kapitaal. Dit economische model staat centraal in de maatschappelijke en politieke discussie over het onderwijs (menselijk kapitaal-benadering).

Het is voor beleidsmakers evenwel relevant om het onderwijs niet alleen als objectieve maat van kennis en vaardigheden te zien. Het onderwijs positioneert jongeren ook in een bepaalde onderwijsverdeling, en die verdeling verandert van generatie op generatie. Daarnaast geldt dat werkgevers niet alleen kijken naar de absolute bundel van kennis en vaardigheden van

een sollicitant, maar ook of er andere sollicitanten zijn, met relatief betere bundels van kennis en vaardigheden. Als de laatstgenoemde sollicitanten bereid zijn tegen hetzelfde loon te werken als de eerstgenoemde, is het voor de werkgever aantrekkelijk de relatief hoger geschoolden te kiezen: meer productiviteit tegen hetzelfde loon. Ook daalt het maatschappelijke aanzien van bepaalde kennis en vaardigheden (bijvoorbeeld lezen en schrijven), naarmate een groter deel van een generatie daarover beschikt. Het is dus belangrijk om het onderwijsstelsel te zien als een verzameling kwalificatieniveaus (nominaal), én als een rangordening van leerlingen en studenten van laag naar hoog (positioneel). Deze tegenstelling tussen onderwijs als kwalificatieniveau en als rangordening is al lang bekend in de literatuur (Ultee, 1980) en heeft ingrijpende implicaties voor het al dan niet bestaan van diploma-inflatie of het belang van onderwijsexpansie.

Het belang van een positioneel perspectief op het onderwijs blijkt als we kijken naar het vraagstuk van opwaartse sociale mobiliteit. Met onderwijsexpansie neemt de kans op opwaartse mobiliteit toe, maar als iedereen hoger opgeleid raakt, is men mogelijk in relatieve termen helemaal niet beter af. Of, in de metafoor van Hirsch (1977): als iedereen op zijn tenen gaat staan, ziet niemand beter. Ook kan de onderwijsexpansie de kwalificaties onder druk zetten omdat de onderwijsexpansie leidt tot verwatering van de waarde van diploma's.

In dit hoofdstuk stellen we de vraag of de meritocratiseringstendenzen in Nederland en Europa vergelijkbaar zijn vanuit een nominaal en een positioneel perspectief. Er bestaat nog veel discussie in de wetenschap over de vraag of westerse samenlevingen steeds opener worden als gevolg van een toenemende sociale mobiliteit. Volgens sommigen is er sprake van '*persistent inequality*' in de meeste Europese landen, omdat ongelijkheid van onderwijskansen van kinderen nauwelijks is veranderd in de twintigste eeuw (Shavit & Blossfeld, 1993). Anderen stellen dat er wel degelijk sprake is van toenemende openheid, en spreken derhalve van '*non-persistent inequality*' (Breen et al., 2009). Interessant genoeg is Nederland meestal een van de landen waar de trend naar toenemende openheid het meest helder gevonden wordt (zie bijvoorbeeld ook Buis, 2010). Maar het is nog maar de vraag of deze trend naar meritocratisering ook wordt gevonden als het onderwijs als positioneel goed wordt opgevat. Als de samenleving steeds hoger raakt opgeleid, en mensen te hoog raken opgeleid voor de beschikbare banen, zou men steeds meer onderwijs moeten volgen om dezelfde beroepspositie als de ouders te verkrijgen (Van de Werfhorst, 2009; zie ook hoofdstuk 5). Opwaartse mobiliteit betekent dan misschien niet automatisch dat men werkelijk beter terecht komt dan de ouders. Het

betekent misschien dat men een hbo-opleiding behaalt om in dezelfde soort beroepen te kunnen instromen waarvoor de ouders met een mbo-opleiding voldoende geschoold waren.

Onze conclusie is dat de meritocratisering in Nederland is voortgeschreden, hoewel het wel afhankelijk is van hoe je ernaar kijkt. In lijn met de meritocratiseringstheorie heeft bij een nominaal perspectief sociaal milieu een afnemende invloed op het bereikte onderwijsniveau van kinderen, en onderwijsniveau een stabiele invloed op de bereikte beroepsstatus. Maar wanneer we het onderwijs beschouwen als een positioneel goed, zijn de stratificatiepatronen nog even sterk als vroeger. Als er al trends zijn richting meer openheid tussen sociale lagen in de Nederlandse samenleving, dan geldt dit dus vooral als we het onderwijs als nominaal, en niet als positioneel goed zien.

Trends in sociale stratificatie en mobiliteit

In hoofdstuk 2 werd aan de hand van schoolloopbaangegevens in kaart gebracht dat de meritocratisering steeds verder is voortgeschreden in het Nederlandse onderwijs. Schoolprestaties werden steeds doorslaggevend voor schoolloopbanen, terwijl de beroepspositie van de ouders steeds minder belangrijk werd. De opleiding van de ouders werd steeds belangrijker voor toetsresultaten, hoewel de relatie tussen ouderlijk opleidingsniveau en bereikt eindniveau geen duidelijke trend vertoonde.

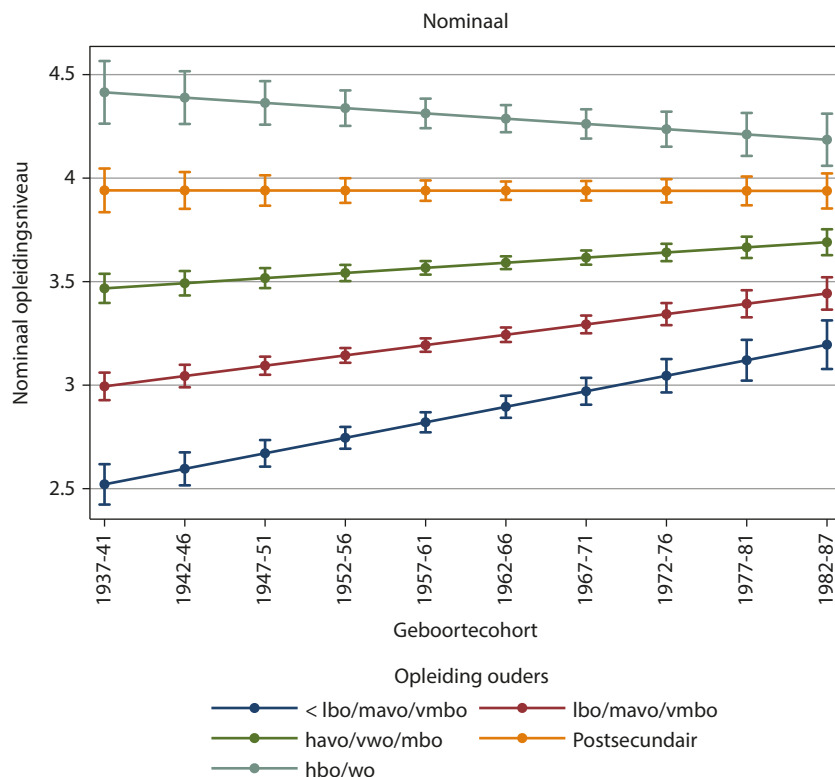
Een nadeel van de gebruikte schoolloopbaangegevens in hoofdstuk 2 is echter dat het bereikte eindniveau niet voor alle leerlingen wordt geregistreerd – er is een aanzienlijke uitval in de panelgegevens, die niet onafhankelijk is van ouderlijk milieu en onderwijssucces. Ook stellen de schoolloopbaangegevens ons niet in staat om de arbeidsmarkt mee te nemen: in hoeverre is de samenhang tussen bereikt onderwijsniveau en beroepsstatus veranderd? Andere, cross-sectionele enquêtegegevens laten vaak voor Nederland zien dat er een afname is van de samenhang tussen sociaal milieu en bereikt eindniveau, wijzend op een toenemende ‘openheid’ van de Nederlandse samenleving (De Graaf & Luijkx, 1995; Tolsma & Wolbers, 2010). Vergelijkbaar met het vorige hoofdstuk gaan we na in hoeverre patronen van stratificatie en sociale mobiliteit de afgelopen decennia zijn veranderd. Hiertoe onderzoeken we de samenhang tussen sociaal milieu (opleiding en beroep van de ouders) en het bereikte onderwijsniveau van kinderen, en tussen opleidingsniveau en beroepsstatus. Maar nu bezien we deze verhoudingen vanuit zowel een nominaal als een positioneel perspectief. In

de bijlage staat een beschrijving van de onderzoeksopzet, met een uitleg hoe positionele scholing en beroepsstatus zijn geoperationaliseerd. In de kern kwantificeert een positionele maat iemands opleidingsniveau en beroepsstatus op basis van een vergelijking met generatiegenoten. Een hbo-diploma in 1970 krijgt dus een hogere waarde toegedicht dan een hbo-diploma in 2010, omdat het relatief gezien een hoger niveau was.

Bereikt scholingsniveau: neergaande trend in nominale scholing, maar niet in positionele scholing

Figuur 1 toont de effecten van de opleiding van de ouders op het bereikte opleidingsniveau van het kind, in zowel een nominale als een positionele variant. De linker grafiek van figuur 1 laat zien dat er een afnemende intergenerationale overdracht van onderwijs is in Nederland. Het voorspelde opleidingsniveau

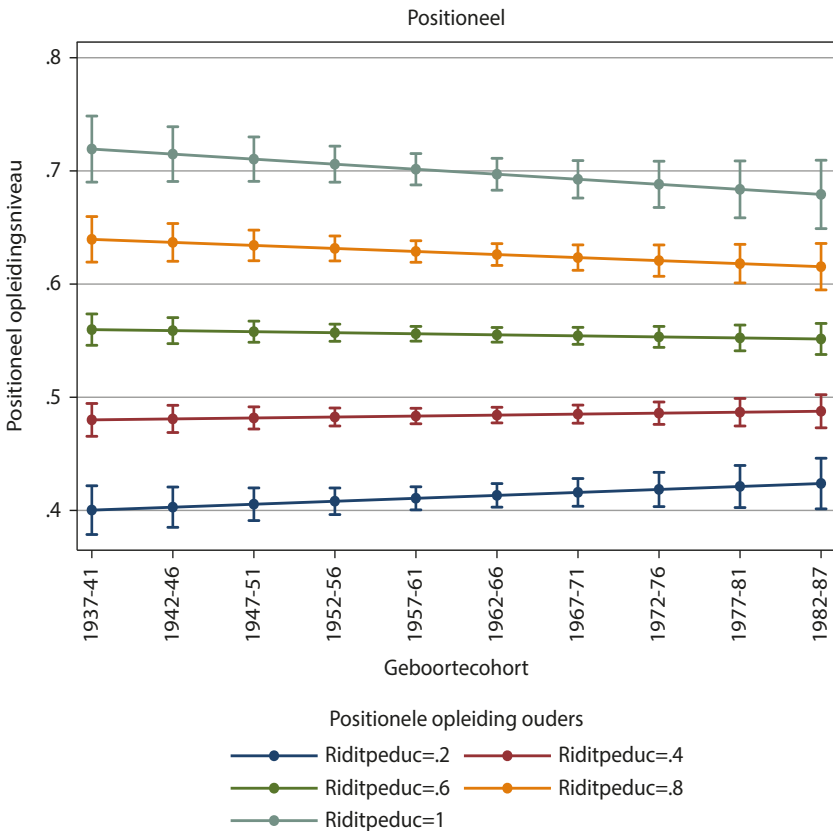
Figuur 1: Trends in de samenhang tussen opleiding van de ouders en de opleiding van de respondent, Nederland

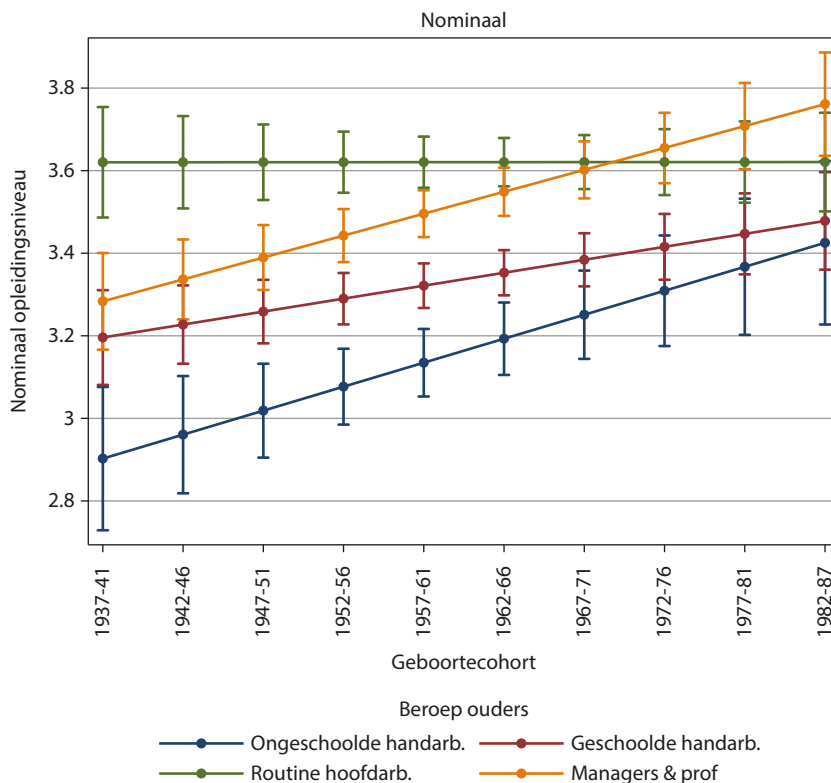
neemt vooral toe voor kinderen van lager opgeleide ouders. Met inachtneming van de statistische onzekerheidsmarges (de verticale lijntjes rondom de punten in de figuur) neemt het bereikte onderwijsniveau niet toe onder kinderen van hoger opgeleide ouders. De lijnen kruipen dus naar elkaar toe, een fenomeen dat ook in andere studies al is getoond (Breen et al., 2009; Buis, 2010; De Graaf & Luijkx, 1995; Tolsma & Wolbers 2010; Ganzeboom & Ultee, 1996). Wat betreft bereikt (nominaal) opleidingsniveau wordt de Nederlandse samenleving opener; het milieu van herkomst doet er steeds minder toe.

In de rechter grafiek van figuur 1, waar de trends in de overdracht van positionele scholing wordt weergegeven, zien we echter nauwelijks een ontwikkeling. Als we het onderwijs zien als positioneel goed, waarbij we kijken naar de intergenerationele overdracht van de relatieve positie die ouders en kinderen innemen, is er veel meer stabiliteit dan eerdere studies doen vermoeden. Anders gezegd, de opwaarts mobielen van de

Figuur 1: vervolg

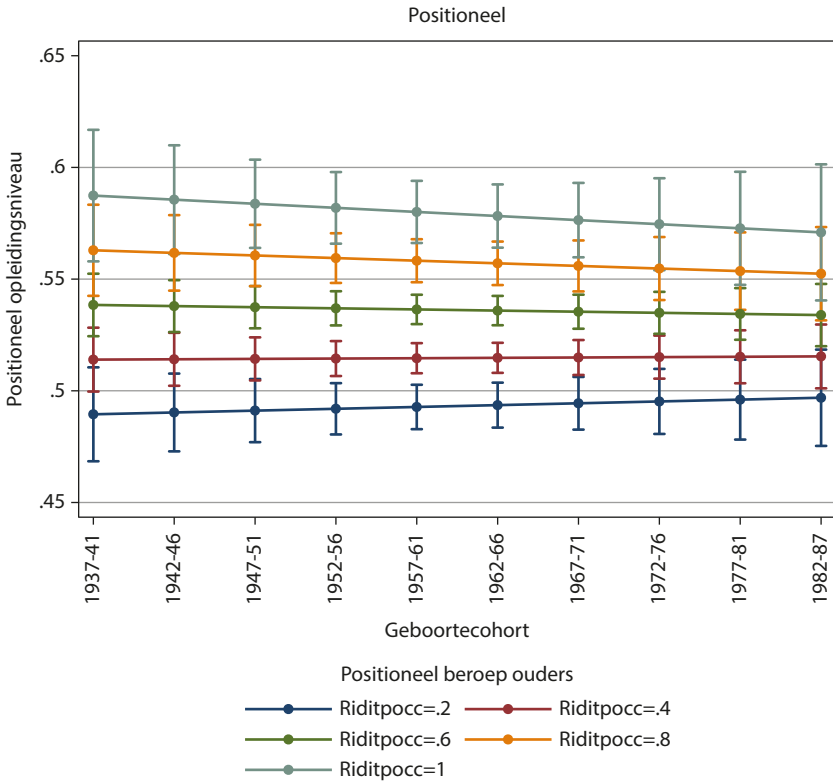
Figuur 2: Trends in de samenhang tussen beroep van de ouders en de opleiding van de respondent, Nederland

linker grafiek van figuur 1 zijn lang niet altijd opwaarts mobiel als we de nieuwverworven positie zien binnen de verdeling in het eigen cohort. Als we het onderwijs beschouwen als 'positioneel goed', wordt de samenleving helemaal niet opener (zie ook Van de Werfhorst, 2009; Bar-Haim & Shavit, 2013; Rotman et al., 2015).

Figuur 2 toont de marginale samenhang tussen het beroep van de ouders en de opleiding van de respondent. Gecontroleerd voor de opleiding van de ouders is het beroep van de ouders ook minder bepalend geworden voor de bereikte opleiding van hun kinderen. Er is een sterke onderwijsexpansie onder kinderen van ongeschoolde arbeiders en onder de kinderen van managers en professionals. Over het algemeen liggen, in de linker grafiek van figuur 2, de lijnen voor de latere cohorten dicht bij elkaar, wat eveneens wijst op een afnemende samenhang. In de rechter grafiek van figuur 2 zien we evenwel dat deze trend helemaal niet wordt gevonden als we het

Figuur 2: vervolg

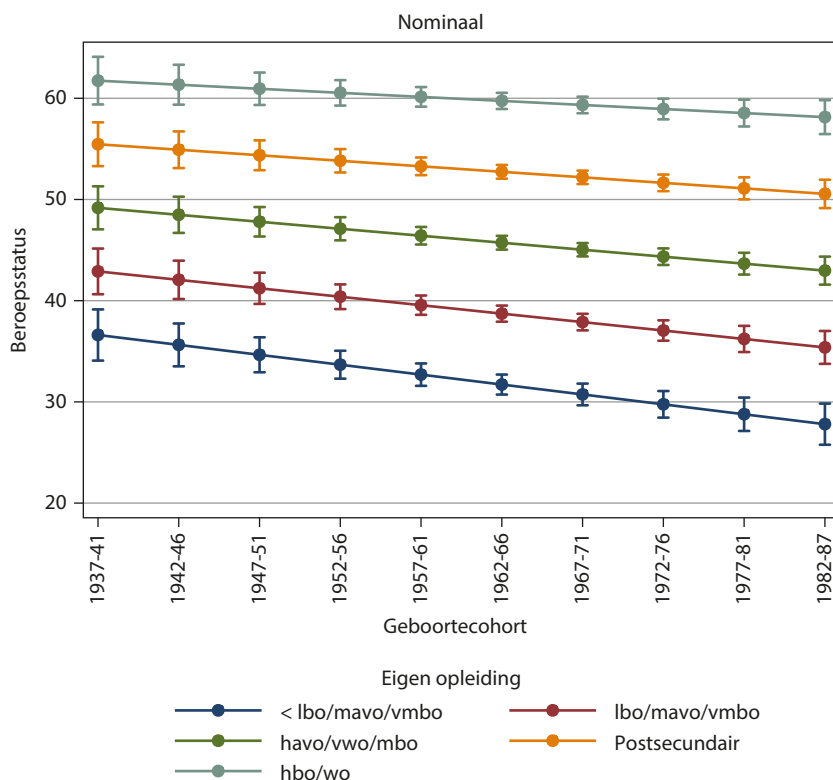
beroep van de ouders en de opleiding van het kind als positionele goederen beschouwen.¹ In relatieve zin is er dus weinig veranderd in de mate van onderwijsongelijkheid tussen sociale milieus.

Bereikt beroepsniveau: nominale opleiding wordt belangrijker, positionele opleiding niet

Figuur 3 toont de trends in de samenhang tussen de eigen opleiding en het bereikte beroepsniveau. Vanuit de meritocratiseringstheorie zouden we verwachten dat opleiding steeds doorslaggevend wordt op de arbeidsmarkt, en de linker grafiek van figuur 3 laat zien dat dit inderdaad het geval is.

1 Voor de positionele analyses schatten we het effect van ouders beroep lineair, omdat, gezien de vele cohort-specifieke schaalwaarden, categorische variabelen niet kunnen worden gebruikt.

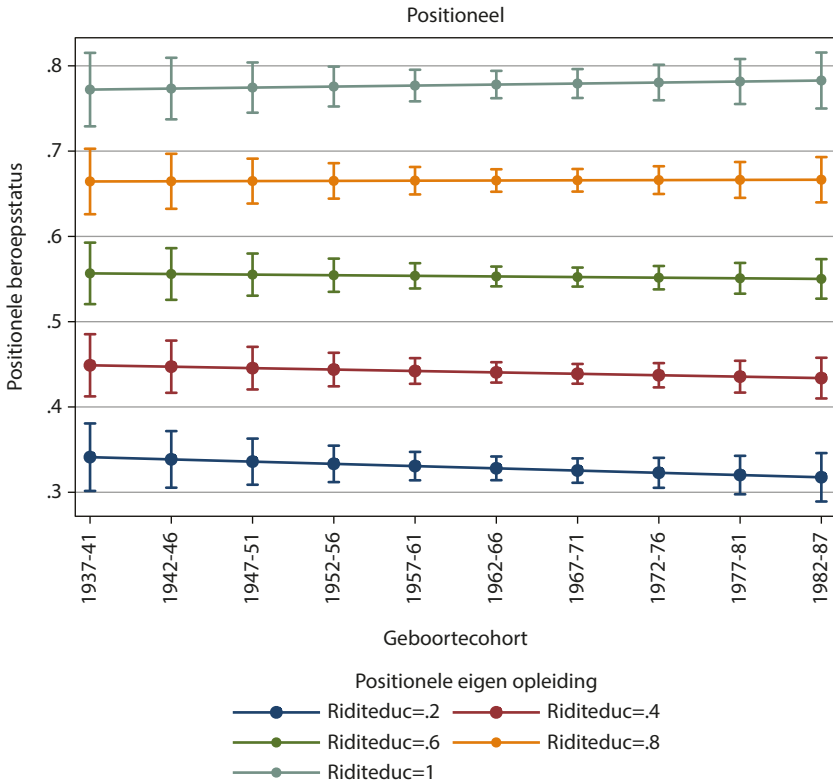
Figuur 3: Trends in de samenhang tussen eigen opleiding en de bereikte beroepsstatus, Nederland

Gemiddeld genomen gaat de gemiddelde beroepsstatus iets omlaag voor alle opleidingsgroepen, hoewel de daling onder lager opgeleiden significant sneller gaat. Dit patroon is in overeenstemming met een proces van verdringing (zie ook hoofdstuk 6): ook al krijgt men gemiddeld met elk opleidingsniveau een iets lagere beroepsstatus, de verschillen tussen opleidingsniveaus (rendement op scholing) nemen toe (Wolbers et al., 2001). Op het gebied van inkomens zien we overigens wel een stijging van de inkomens, met name van de hoogst opgeleiden in Nederland (Jacobs & Webbink, 2006; Van de Werfhorst, 2015).

Ook op de arbeidsmarkt kunnen we opleiding (deels) zien als een positioneel goed (Ultee, 1980; Bol, 2015; Di Stasio et al. 2016). Nemen we opleiding en beroep als positionele goederen (rechter grafiek van figuur 3), dan is er van een trend geen sprake. Er lijkt een kleine uitwaaiering waar de relatieve positie van hoger opgeleiden eerder omhoog gaat dan omlaag; maar deze uitwaaiering (grotere verschillen tussen opleidingsniveaus) is statistisch niet significant.

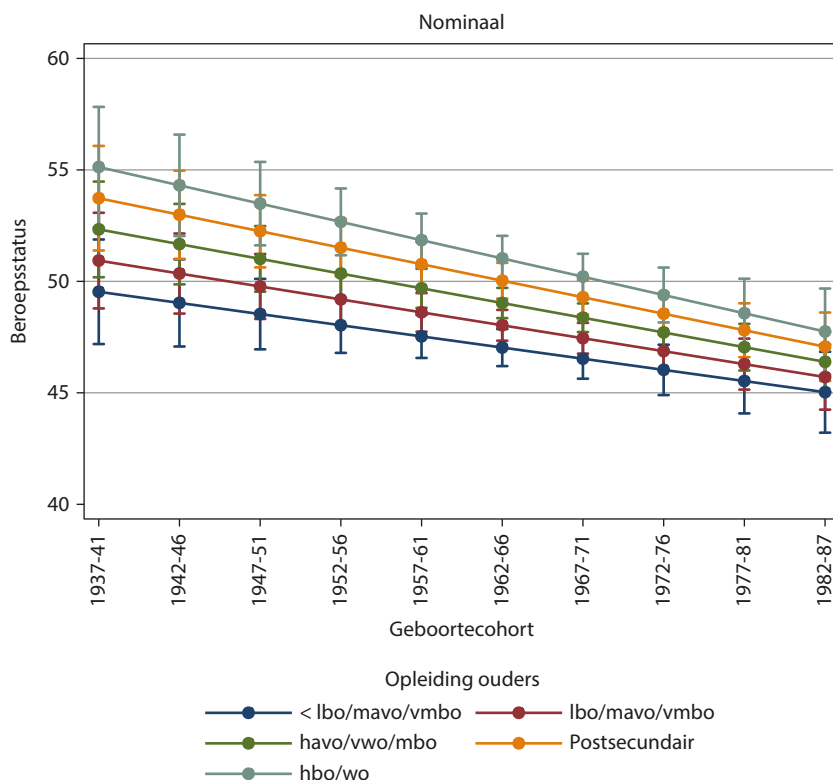
Figuur 3: vervolg

De volgende samenhang die we bestuderen is tussen de opleiding van de ouders en de beroepsstatus van de respondent/kind. Figuur 4 toont dat deze samenhang, gecontroleerd voor andere trends, niet significant is veranderd, noch in de nominale, noch in de positionele variant.² Als gevolg van de grote standaardfouten zijn de dalende en stijgende trends niet significant.

² Wat wel is veranderd is dat men, als we rekening houden met de veranderingen in de invloed van eigen opleiding en het beroep van de ouders, gemiddeld genomen een iets lagere nominale beroepsstatus heeft in latere cohorten. Dit wijst vermoedelijk op leeftijdeffecten, omdat oudere cohorten later in hun carrière zijn ondervraagd.

Figuur 4: Trends in de samenhang tussen opleiding van de ouders en de beroepsstatus van de respondent, Nederland

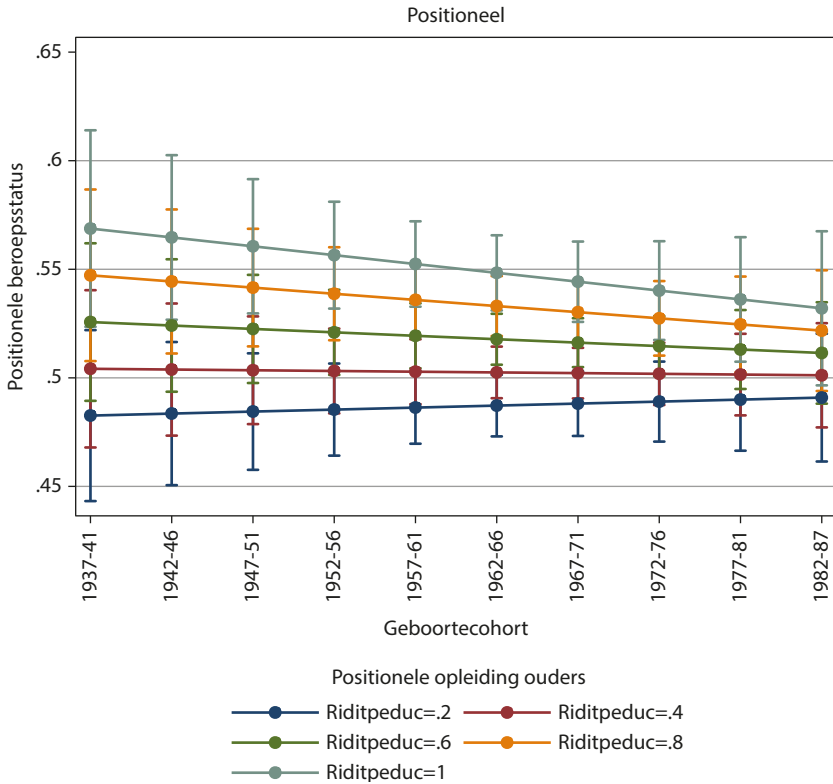

Tot slot toont figuur 5 de marginale samenhang tussen het beroep van de ouders en de beroepsstatus van de kinderen. Opnieuw zijn de positionele trends als gevolg van de grote standaardfouten niet significant. Het is belangrijk om nogmaals te benadrukken dat hierbij andere factoren constant worden gehouden, namelijk de invloed van het eigen onderwijsniveau en van het onderwijsniveau van de ouders.

Nederland in Europa

Vaak wordt naar andere Europese landen verwezen, omdat daar wel grotere of kleinere onderwijsongelijkheid zou bestaan. In deze paragraaf vergelijken wij de Nederlandse uitkomsten met die uit België, Duitsland, Frankrijk en Zweden, zowel nominaal als positioneel. Dit doen we alleen voor de

Figuur 4: vervolg

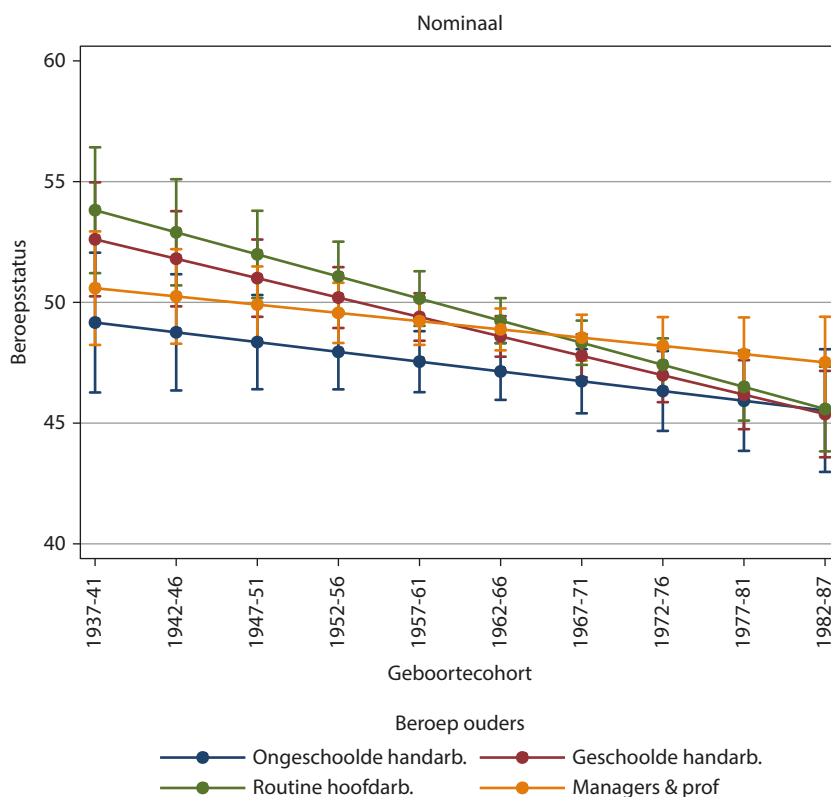

ongelijkheid in bereikt onderwijsniveau, naar opleiding van de ouders, als replicatie van figuur 1.³ Figuur 6 toont deze resultaten per land. Het patroon van toenemende gelijkheid in nominaal bereikt onderwijsniveau wordt bevestigd in België, Frankrijk en Zweden, maar niet in Duitsland, waar de onderwijsongelijkheid naar ouderlijk opleidingsniveau niet significant is afgenomen. In positioneel onderwijsniveau vinden we in geen van deze landen een significante neergaande trend in de mate van ongelijkheid, hoewel er in België, Frankrijk en Zweden wel een kleine niet-significante trend naar meer gelijkheid is. Maar het voor Nederland gevonden patroon van stabiliteit in de relatieve positie die kinderen innemen ten opzichte van hun ouders doet zich dus eveneens in deze andere Europese landen voor.

Samenvattend zien we verschillende trends die in overeenstemming zijn met de meritocratiseringstheorie: sociaal milieu wordt minder belangrijk

3 Net als in figuur 1 controleren we hier voor trends in het effect van het beroep van de ouders.

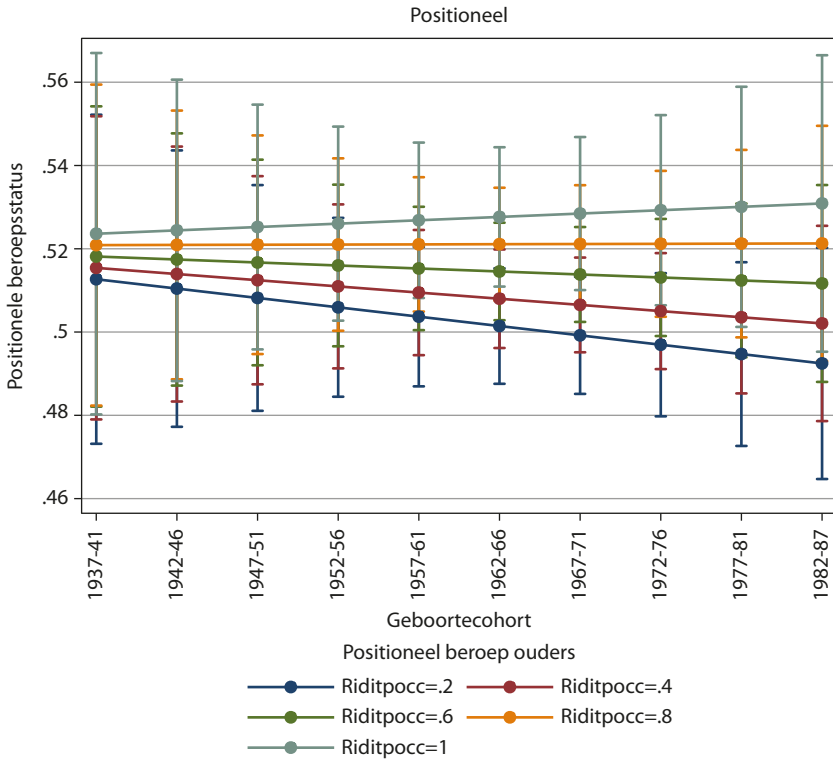
Figuur 5: Trends in de directe intergenerationale overdracht van beroepspositie, Nederland

voor het bereikte scholingsniveau van kinderen, en opleiding wordt belangrijker voor de bereikte beroepsstatus. Tegelijkertijd zijn de samenhangen allerminst verdwenen – ook vandaag de dag gaat er een sterke invloed uit van iemands sociaal milieu op zijn of haar kansen in het onderwijs. Zelfs voor het laatst bestudeerde cohort, geboren in de jaren tachtig van de vorige eeuw, verschillen kinderen van de hoogst en laagst opgeleide ouders gemiddeld een heel opleidingsniveau: iets meer dan hoger secundair onderwijs, de Nederlandse startkwalificatie, versus een diploma in het tertiair onderwijs.

Wanneer we echter op een positionele manier naar sociale mobiliteit kijken, en nagaan in welke mate men op dezelfde relatieve positie terecht komt als de ouders, dan doet zich geen toenemende openheid voor. De samenhang tussen de relatieve positie van ouders en van kinderen is opvallend stabiel. Opwaartse opleidingsmobiliteit vertaalt zich dus meestal niet in een verbetering van de relatieve positie. Aangezien ook op

Figuur 5: vervolg

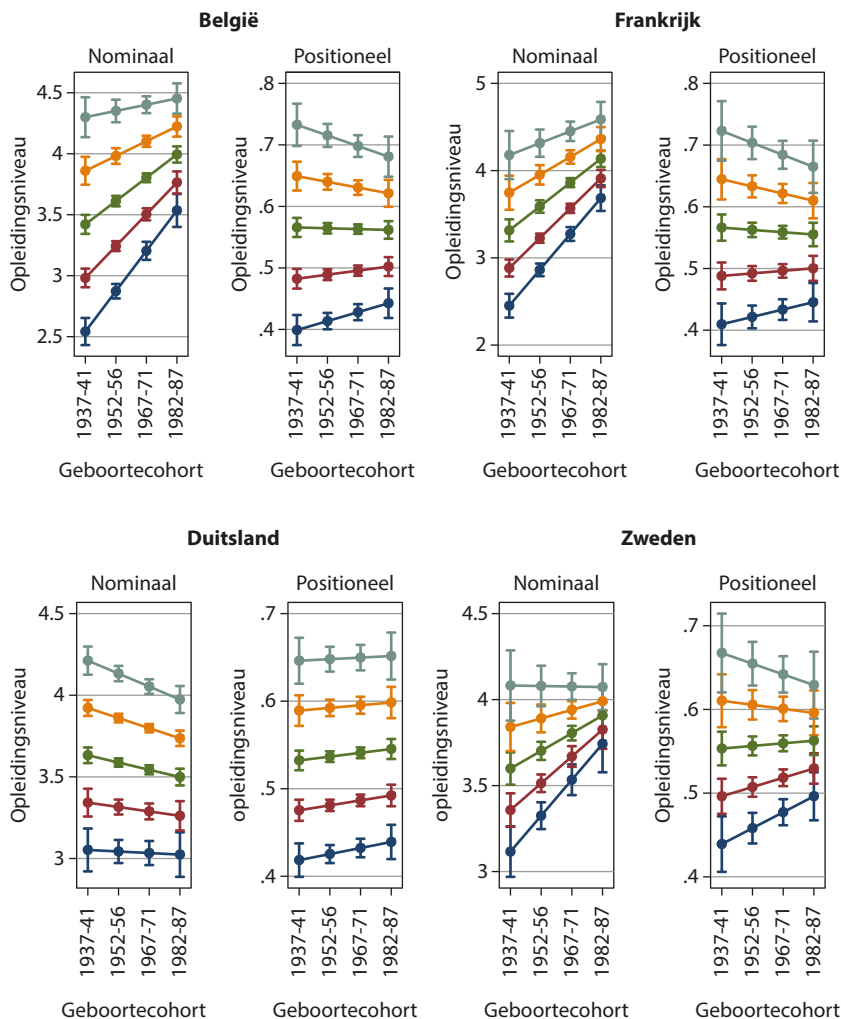
de arbeidsmarkt het onderwijs ten dele beloond wordt vanwege de relatieve positie die aan kwalificaties is verbonden (Bol, 2015), is de mate van sociale stratificatie in de Nederlandse samenleving veel constanter dan tot dusver in het maatschappelijke debat wordt gedacht.

Conclusie

In dit hoofdstuk hebben we de vraag gesteld in welke mate er sprake is van meritocratisering in de Nederlandse samenleving als we opleiding en beroep als *nominale* en als *positionele* goederen zien.

Het positionele karakter van sociale stratificatie is belangrijk, omdat veel van de processen die ongelijkheid verklaren langs positionele lijnen lopen. Volgens gangbare theorieën proberen gezinnen sociale daling van de volgende generatie te voorkomen, en dat verklaart waarom sociaal milieu ertoe doet in het onderwijs, zelfs als we leerlingen vergelijken die gelijke

Figuur 6: Trends in de marginale samenhang tussen opleiding van de ouders en opleiding van het kind in vier Europese landen (zie figuur 1 voor legenda)

leerprestaties hebben. Als de hele samenleving hoger opgeleid raakt, moeten kinderen dus hoger opgeleid raken dan hun ouders om dezelfde relatieve positie te bereiken. Bovendien fungeert het onderwijs ook op de arbeidsmarkt als een positioneel goed; niet alleen kennis en vaardigheden ('menselijk kapitaal') verklaren waarom scholing beloond wordt, maar ook de relatieve positie die men kan verwerven in vergelijking met andere personen op de

arbeidsmarkt die over meer of minder kennis en vaardigheid beschikken. Onze resultaten toonden dat, in nominale zin, de Nederlandse samenleving opener is geworden. In overeenstemming met eerdere studies is de samenhang tussen sociaal milieu en bereikt onderwijsniveau afgenomen; er is meer sociale mobiliteit in het onderwijs. Maar als we rekening houden met het feit dat opwaartse mobiliteit niet altijd tot een verbetering leidt van de relatieve positie ten opzichte van de ouders, is er een grote mate van stabiliteit in de mate van stratificatie in Nederland. In positionele zin is de Nederlandse samenleving helemaal niet opener geworden, maar juist erg stabiel. De volgende generatie mag dan wel denken dat zij sociaal gestegen is in vergelijking met de ouders, maar hun relatieve positie is vergelijkbaar met die van hun ouders.

Deze bevindingen geven te denken over verschillende theoretische perspectieven op sociale ongelijkheid. Volgens de moderniseringstheorie zou de samenleving steeds opener worden; sociaal milieu wordt steeds minder belangrijk voor de kansen in het leven. Tot dusver is de Nederlandse literatuur vrij positief over deze moderniseringstheorie (De Graaf & Luijkx, 1995; Ganzeboom & Ultee, 1996; Tolsma & Wolbers, 2010), en ook onze resultaten onderschrijven deze conclusie ten dele. Maar een tegenhanger van de moderniseringstheorie stelt dat sociale klassen tegengestelde belangen hebben. Hoog opgeleide gezinnen willen, aldus deze conflicttheorie, hun voorsprong koste wat kost behouden, en zijn beter in staat om hun kinderen bagage mee te geven die schoolprestaties bevordert. Als we sociale stratificatie zien als iets positioneels, zijn onze resultaten meer in overeenstemming met de conflicttheorie.

De houdbaarheid van het conflictmodel hangt dus vooral af van de vraag of, in de ogen van mensen die onderwijsbeslissingen nemen, het onderwijs een positioneel goed is. Als studenten, ouders en werkgevers het onderwijs zien als een positioneel goed, waarbij de positie in een verdeling belangrijk is en niet alleen de objectief vastgestelde kennis en vaardigheden, krijgen we een onvolledig beeld van het onderwijs als we er uitsluitend met een menselijk kapitaal-bril naar kijken. Onze resultaten zijn in overeenstemming met een visie waarin het onderwijs (in belangrijke mate) een positioneel goed is. Ten eerste wijzen onze resultaten erop dat gezinnen strategisch handelen om hun relatieve positie te behouden, zelfs in tijden van enorme onderwijsexpansie of grote veranderingen op de arbeidsmarkt. Ten tweede laat de aansluiting tussen school en werk zien dat er verdringing optreedt terwijl de relatieve positionering op de arbeidsmarkt onveranderd is. Het is dus niet alleen meritocratisering wat

de klok slaat in Nederland: er is een stabiele overdracht van de relatieve positie van ouders op kinderen.

Een positioneel perspectief op onderwijs is vermoedelijk ook belangrijk ten aanzien van andere vraagstukken waarin het onderwijs een belangrijke rol speelt. Een bekende paradox is bijvoorbeeld dat hoger opgeleiden toleranter staan tegenover etnische minderheden dan lager opgeleiden, terwijl er met toenemende onderwijsexpansie geen toename is van tolerantie. Wellicht kan deze paradox verklaard worden vanuit een positioneel perspectief. Iemand met een hbo-opleiding behoorde in het verleden tot de 'opleidingselite' die zich een bepaalde mate van tolerantie kon veroorloven, terwijl vandaag de dag hbo'ers geworven worden voor mbo-banen die in toenemende mate op de tocht staan, en bijgevolg minderheden meer als concurrent worden gezien.

Het is vanuit beleidsoogpunt uiterst belangrijk om zich bewust te zijn van het positionele karakter van scholing. Er ontstaan bijvoorbeeld steeds meer selectieve, kleinschalige opleidingen in het hoger onderwijs, zoals *honours* programma's, *university colleges* en onderzoeksmasters. Vanuit het oogpunt van modernisering en menselijk kapitaal, het perspectief dat de meeste beleidsmakers hanteren, zouden we deze ontwikkeling kunnen verklaren uit de behoefte op de arbeidsmarkt aan studenten met specialistische, 'excellente' vaardigheden. Maar vanuit een positionele visie op onderwijs kan de behoefte aan differentiatie ook ontstaan omdat het hoger onderwijs steeds massaler wordt. Men wil meer 'verschil' maken en sommige kinderen weten beter wat daarvoor nodig is. Selectieve opleidingen vormen een uitstekende mogelijkheid voor hoger opgeleide gezinnen om voorsprong te behouden, zelfs als een groot deel van de bevolking het hoger onderwijs instroomt.

Literatuur

- Bar Haim, E., & Shavit, Y. (2013). Expansion and inequality of educational opportunity: A comparative study. *Research in Social Stratification and Mobility*, 31, 22-31.
- Bol, T. (2015). Has education become more positional? Educational expansion and labour market outcomes, 1985–2007. *Acta Sociologica*, 58(2), 105–120.
- Breen, R., Luijkx, R., Müller, W., & Pollak, R. (2009). Nonpersistent Inequality in Educational Attainment: Evidence from Eight European Countries. *American Journal of Sociology*, 114(5), 1475-1521.

- Buis, M.L. (2010). *Inequality of educational outcome and inequality of educational opportunity in the Netherlands during the 20th century*. Amsterdam: Dissertatie Vrije Universiteit.
- Di Stasio, V., Bol, T., & Van de Werfhorst, H. G. (2016). What makes education positional? Institutions, overeducation and the competition for jobs. *Research in Social Stratification and Mobility*, 43, 53–63.
- Ganzeboom, H.B.G., & Treiman, D.J. (1996). Internationally Comparable Measures of Occupational Status for the 1988 International Standard Classification of Occupations. *Social Science Research*, 25, 201-39.
- Ganzeboom, H.B.G., & Ultee, W.C. (red.). (1996). *De sociale segmentatie van Nederland in 2015*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- Graaf, P.M. de, & Luijkx, R. (1995). Paden naar succes: geboorte of diploma's? In J. Dronkers & W.C. Ultee (red.), *Verschuivende ongelijkheid in Nederland. Sociale gelaagdheid en mobiliteit* (pp. 31-45). Assen: Van Gorcum.
- Hirsch, F. (1977). *Social Limits to Growth*. Londen: Routledge & Kegan Paul.
- Jacobs, B., & Webbink, D. (2006, 29 december). Rendement onderwijs blijft stijgen. *Economisch Statistische Berichten*, p. 33.
- Polderman, T.J.C., Benyamin, B., Leeuw, C.A. de, Sullivan, P.F., Bochoven, A. van, Visscher, P.M., & Posthuma, D. (2015). Meta-analysis of the heritability of human traits based on fifty years of twin studies. *Nature Genetics*, 47(7), 702-709.
- Rotman, A., Shavit, Y., & Shalev, M. (2015). Nominal and positional perspectives on educational stratification in Israel. *Research in Social Stratification and Mobility*.
- Shavit, Y., & Blossfeld, H. (1993). *Persistent Inequality. Changing Educational Attainment in Thirteen Countries*. Boulder: Westview Press.
- Tolsma, J., & Wolbers, M.H.J. (2010). *Naar een open samenleving? Recente ontwikkelingen in sociale stijging en daling in Nederland*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Ultee, W.C. (1980). Is Education a Positional Good? An Empirical Examination of Alternative Hypotheses on the Connection Between Education and Occupational Level. *Netherlands' Journal of Sociology*, 16, 135-153.
- Werfhorst, H.G. van de (2009). Credential Inflation and Educational Strategies: A Comparison of the United States and the Netherlands. *Research in Social Stratification and Mobility*, 27, 269-84.
- Werfhorst, H.G. van de (red.). (2015). *Een kloof van alle tijden. Verschillen tussen lager en hoger opgeleiden in werk, cultuur en politiek*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Wolbers, M.H.J., Graaf, P.M.D., & Ultee, W.C. (2001). Trends in the Occupational Returns to Educational Credentials in the Dutch Labor Market: Changes in Structures and in the Association? *Acta Sociologica*, 44(1), 5-19.

Bijlage: Onderzoeksopzet

We gebruiken de rondes 1-6 van de European Social Surveys (ESS) (verzameld in 2002-2012). We beperken de analyses tot Nederland, België, Frankrijk, Duitsland en Zweden en tot personen met een leeftijd van 25-65 jaar, geboren in de jaren 1937 (65 jaar in 2002) tot en met 1987 (25 jaar in 2012). In totaal bestaat het geanalyseerde Nederlandse bestand uit 6.462 respondenten. We bestuderen trends over geboortecohorten. Ten aanzien van onderwijsongelijkheid kan dit zonder veel problemen, als we ervan uitgaan dat iedereen rond zijn 25ste de schoolloopbaan heeft afgerond. Ten aanzien van de bereikte beroepsstatus ten tijde van het interview (2002-2012) zijn vergelijkingen tussen cohorten wat lastiger te maken. Met de herhaalde cross-secties bestaat er in onze data geen perfecte correlatie tussen geboortjaar en leeftijd, dus we kunnen leeftijd en cohort tegelijkertijd in de modellen opnemen. Maar oudere geboortecohorten hebben hun beroepsstatus op een latere leeftijd gerapporteerd dan de jongere cohorten. We moeten dus de veronderstelling maken dat de (gemodelleerde) leeftijds-effecten gelijk zijn voor de verschillende geboortecohorten.

We schatten regressiemodellen met een lineaire trend over vijf- of zesjaarscohorten (1937-1941 tot en met 1982-1987). Meer gedetailleerde trends voor elk cohort afzonderlijk leiden tot min of meer dezelfde conclusies als deze meer eenvoudige lineaire trend.

We controleren in alle modellen voor geslacht en in de modellen van de beroepsstatus ook voor leeftijdsgroep (25-34, 35-44, 45-54, en 55-65). De resultaten worden getoond in figuren waarin de marginale effecten van de verklarende variabelen worden weergegeven (voor beroepsstatus voor de leeftijdsgroep 35-44 jaar).

We kijken naar stratificatievariabelen – opleiding en beroep van de ouders toen de respondent (kind) 14 jaar oud was (we nemen de hoogste van beide ouders), opleiding van het kind, en beroepsstatus van het kind – op een *nominale* en een *positionele* manier. Als nominale meting van opleidingsniveau hanteren we de indeling in de volgende niveaus: (1) minder dan lager secundair onderwijs (basisonderwijs en onafgemaakt lbo, mavo of vmbo), (2) lager secundair onderwijs (lbo-, mavo-, vmbo-niveau), (3) hoger secundair onderwijs (havo, vwo, mbo), (4) post-secundair onderwijs,

(5) hbo/universiteit. Deze indeling gebruiken we voor zowel de kinderen als de ouders.

Een positionele maat van scholing kijkt naar de verdeling van opleidingskwalificaties binnen het eigen cohort. De positionele maat verkrijgen we door de *ridit* te nemen van het opleidingsniveau binnen het eigen cohort. Een *ridit* is een proportionele score (tussen 0-1) van het klassenmidden van de opleidingscategorie waartoe men behoort binnen het eigen cohort. Waar een gewone proportionele score de bovengrens van een opleidingscategorie neemt, neemt de *ridit* het klassenmidden. Het beroep van de ouders is in de ESS gemeten met een beperkt aantal beroepsgroepen die soms niet eenvoudig hiërarchisch te ordenen zijn. Daarom maken we een onderscheid in vier wel te ordenen beroepsniveaus; van hoog naar laag zijn dit: managers/professionals, routine hoofdarbeiders, geschoolde handarbeiders, ongeschoolde handarbeiders. Voor de bereikte beroepspositie van de kinderen maken we gebruik van een meer gedetailleerde maat, door beroepen te rangschikken op sociaaleconomische status. Dat is gedaan met de 'international socio-economic index of occupations' van Ganzeboom en Treiman (1996).